

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

БАРДИНА ТЕТЯНА ОЛЕГІВНА

УДК 338.244.47 (1-22)

**РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РЕФОРМИ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Полтава – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Полтавській державній аграрній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент
Галич Олександр Анатолійович,
Полтавська державна аграрна академія,
декан факультету економіки та менеджменту

Офіційні опоненти доктор економічних наук, доцент
Данько Юрій Іванович,
Сумський національний аграрний університет,
завідувач науково-дослідної частини

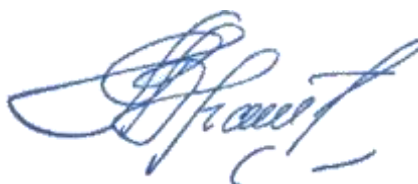
доктор економічних наук, професор
Мармуль Лариса Олександрівна,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет ім. Г. Сковороди,
професор кафедри економіки підприємства

Захист дисертації відбудеться «17» липня 2018 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.887.01 у Полтавській державній аграрній академії за адресою: 36000, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, корпус 4, конференц зал, к. 417.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Полтавської державної аграрної академії за адресою: 36000, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, корпус 2, 2-й поверх.

Автореферат розісланий «__» червня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Аранчій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед комплексу реформ, які успішно реалізовані в країнах Європейського союзу, децентралізацію публічної влади без перебільшення можна назвати реформою № 1, і вона є ключовою в розвитку державної політики у сфері місцевого самоврядування в Україні.

Децентралізація та формування об'єднаних територіальних громад, що розпочалась із добровільного процесу територіального об'єднання громад по всій країні, є основою для радикальних змін сільських територій, зокрема докорінної перебудови відносин між центральними регіональними та місцевими органами влади. Ці нові громади створюють певні правові, економічні, соціальні та психологічні умови для мешканців сільських територій та спільно з місцевими органами влади й бізнесом мають адаптуватися до ринкових вимог.

Розвиток об'єднаних територіальних громад (ОТГ) дає можливість охопити широке коло економічних відносин на глобальному, регіональному та локальному рівнях, урахувавши те, що формування сільських територій є більш досконалою економічною системою, здатною вирішувати сукупність суперечностей, які з'являються на цей час.

Проблема розвитку сільських територій не нова, над її вирішенням працювало чимало науковців: О. Булавко, Т. Булах, М. Бутко, П. Гайдуцький, Ю. Данько, В. Дієсперов, Б. Данилишин, О. Карий, А. Коноваленко, М. Кропивко, М. Малік, Л. Мармуль, С. Мельник, В. Месель-Веселяк, О. Павлов, П. Саблук, Г. Сапожник, В. Шаповал, В. Юрчишин та ін.

Не зважаючи на значну кількість зарубіжних і вітчизняних публікацій, чимало теоретичних і практичних питань розвитку сільських територій і їхніх громад залишаються недостатньо вивченими.

Нагальним є аналіз сучасного стану та пошук дієвих механізмів розвитку сільських територій. Окрім того, слід враховувати соціальну відповідальність аграрних підприємств, які функціонують на території громад, щодо підвищення якості та рівня життя населення сільської місцевості.

Сьогодні невирішеними залишаються низка питань: оцінка розвитку сільських територій, орієнтованих на громаду; організація багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (БСОК) для домогосподарств; формування кадрового потенціалу аграрних підприємств, що знаходяться на території ОТГ. Усі ці та інші проблеми обумовили вибір теми дисертації, її мету, завдання та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Полтавської державної аграрної академії за темою: «Теоретико-методологічні і практичні засади ринкового розвитку, прогнозування макроекономічного планування і державного регулювання в системі управління економікою, підприємницькій, соціально-економічній діяльності на рівні галузі сільського господарства та сільських територій» (номер державної реєстрації 0117U003096), у межах якої здобувач досліджував розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка дієвих практичних рекомендацій щодо розвитку сільських територій, спрямованих на підвищення якості та рівня життя населення в умовах реформи децентралізації та створення ОТГ. Відповідно до мети були поставлені та вирішувалися такі завдання:

- узагальнити сутність, основні поняття та особливості розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації і створення ОТГ;
- встановити сутність, роль та напрями соціальної відповідальності аграрних підприємств під час формування ОТГ;
- здійснити моніторинг ресурсного потенціалу розвитку сільських територій;
- оцінити рівень та якість життя населення ОТГ;
- визначити перспективні напрями розвитку економічної спроможності ОТГ, урахувавши соціальну відповідальність аграрних підприємств;
- обґрунтувати методичні підходи щодо перспективних напрямів соціально-економічного розвитку ОТГ;
- розробити рекомендації щодо шляхів удосконалення соціальної відповідальності аграрних підприємств для формування їхнього кадрового потенціалу та подальшого соціально-економічного розвитку сільських територій.

Об'єктом дослідження є процес впровадження та наслідки реформи децентралізації для розвитку сільських територій.

Предметом дослідження є науково-теоретичні, методичні та практичні засади розвитку сільських територій в умовах упровадження реформи децентралізації.

Методи дослідження. Під час виконання дисертаційної роботи застосовувалися загально-наукові методи, зокрема теоретичного порівняння та узагальнення для визначення сутності понять «сільська територія» та «соціальна відповідальність»; монографічний – для дослідження та узагальнення думок вітчизняних та зарубіжних науковців; структурно-логічний аналіз – для висунення та розробки перспективних пропозицій щодо підвищення соціальної відповідальності аграрних підприємств. Діалектичний та абстрактно-логічний методи застосовувалися задля формулювання висновків та теоретичних узагальнень. Крім того, використані спеціальні методи економічних досліджень: статистичні методи – для аналізу сучасного стану соціально-економічних показників розвитку сільських територій, графічний – для схематичного відображення демографічних, соціальних, економічних показників; соціологічний – для опитуванні жителів сільських територій; аналітичного прогнозування – для прогнозування розвитку досліджуваних територій; метод аокус-групи – для дослідження думки представників аграрних підприємств, лідерів громадської думки, органів місцевого самоврядування, представників закладів вищої освіти аграрного профілю; SWOT-аналіз – для визначення слабких і сильних сторін функціонування сільських територій та

можливих загроз для їхнього розвитку; метод прогнозування – для побудови «лінії тренду» та сценаріїв розвитку сільських територій у таких варіантах: базовий, довгострокова затримка, прискорений розвиток та реальний варіант розвитку.

Інформаційною основою проведеного дослідження є ключові законодавчі, нормативно-правові акти, які регулюють розвиток сільських територій, наукові праці визначних вітчизняних та зарубіжних науковців; аналітичні та статистичні матеріали головного управління статистики у Полтавській області, Спільного проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєвими результатами дослідження, що містять наукову новизну, є:

вперше:

– запропоновано порядок відбору здобувачів вищої освіти під час отримання першого робочого місця у конкурсному відборі за попередньої наявності угоди за мотиваційними факторами та реалізації права на академічну внутрішню мобільність студентів аграрних закладів вищої освіти. Це дасть можливість залучити молодих, прогресивних, висококваліфікованих фахівців до подальшого соціально-економічного розвитку сільських територій;

удосконалено:

– методичний підхід визначення розміру залучення інвестицій для соціально-економічного розвитку ОТГ, що, на відміну від існуючих, передбачає використання «лінії тренду» на короткостроковий період і враховує чотири варіанти стратегії: базова, довгострокова затримка, прискорений розвиток та реальний варіант розвитку. Це має стати інноваційним, перспективним та абсолютно реальним мотиватором фінансування проектів розвитку ОТГ;

– методичний підхід оцінки місцевого розвитку, орієнтованого на громаду, що, на відміну від існуючих, спирається на соціологічні дослідження та створення графічної моделі, яка включає показники впровадження проектів громад: організаційний розвиток громади, якість життя членів громади, упровадження проектів громадою, сталість громади та спільне планування;

– категоріальний апарат поняття «соціальної відповідальності аграрних підприємств», що на відміну від існуючих, визначає її як особливий вид добровільної діяльності підприємств, який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності й корисності в інтересах територіальної громади;

дістали подальшого розвитку:

– положення щодо характерних ознак, за якими визначають наявність об'єднаних територіальних громад за напрямками: соціальна взаємодія; місце, територія, простір у визначених межах; почуття спільноти та спільності людей. Це формує почуття співучасті до подій, відповідальності перед громадою, колегіальні для всіх норми діяння, взаємодію всіх учасників та продукує певний мікроклімат для потенційних інвесторів, працівників та клієнтів;

– пропозиції щодо організації багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу на території ОТГ для надання технологічних послуг сільським домогосподарствам. Реалізація проекту членами кооперативу дає змогу спланувати витрати на послуги, що не перевищують собівартість, зменшити їх на оптовій закупівлі засобів захисту рослин, додатково залучити зовнішні фінансові інвестиції, забезпечити стійкий розвиток та підвищити рівень життя населення;

– положення щодо використання SWOT-аналізу та визначення потенційних можливостей розвитку сільських територій досліджуваного регіону щодо збільшення інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрації бюджетів та зменшення їхніх продуктивних витрат, стимулювання раціонального використання природних ресурсів, активізації зеленого та етнотуризму, виробництва органічної продукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в подальшому використанні матеріалів дослідження органами державної влади, місцевого самоврядування, представниками ОТГ та представниками освітніх установ для розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації.

Механізм відбору здобувачів вищої освіти під час отримання першого робочого місця шляхом реалізації їхнього права на академічну мобільність та впровадження авторського проекту «Внутрішня мобільність студентів аграрних ВНЗ України», рекомендованого до впровадження Науково-методичним центром інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта» (Довідка про впровадження № 297 від 25.08.2017 р.).

Пропозиції щодо організації багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для домогосподарств на території ОТГ враховані при наданні рекомендацій у плануванні розвитку сільських територій Департаментом агропромислового розвитку Полтавської ОДА (Довідка про впровадження № 01-14/103 від 15.12.2017 р.).

Пропозиції щодо розвитку напрямів економічної спроможності ОТГ та механізму успішного функціонування розвитку сільських територій «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада» використано для формування короткострокового плану соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ (Довідка про впровадження № 2461 від 26.12.2017 р.).

Запропоновані практичні рекомендації щодо порядку відбору здобувачів вищої освіти в отриманні першого робочого місця та положення формування і використання фонду Підтримки ініціатив громади прийнято до впровадження аграрним підприємством ПП «Агроекологія» (Довідка про впровадження № 996а від 05.12.2017 р.).

Теоретичні та практичні рекомендації щодо використання SWOT-аналізу та визначення потенційних можливостей розвитку сільських територій використовується в навчальному процесі ПДАА під час викладання таких дисциплін: «Підприємництво і бізнес-культура», «Сталий розвиток сільських

територій», «Організація і управління в екологічній діяльності» (Довідка про впровадження № 01-06/133 від 08.11.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Виконана автором дисертаційна робота є самостійною працею, у якій автор вирішував теоретичні, методичні і практичні проблеми щодо розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації лише ті положення, які є особистим набутком здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи апробовані під час участі у: Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: Глобальні виклики та перспективи розвитку» (м. Полтава, 2013 р.), Науковому Форумі з питань сталого розвитку (м. Черкаси, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Організаційно-економічний та правовий механізм функціонування аграрного сектору економіки України» (м. Полтава, 2014 р.), Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Бізнес-адміністрування в агропромисловому комплексі: напрями, проблеми, перспективи» (м. Полтава, 2014 р.), Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Наукова дискусія: актуальні питання та перспективи розвитку економіки» (м. Київ, 2015 р.), Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економіка, підприємництво та бізнес-культура: трансформації в умовах розвитку інновацій» (м. Херсон, 2015 р.), Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти» (м. Дніпро, 2015 р.), IV Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» (м. Київ, 2017 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційної роботи опубліковано 15 наукових праць, з яких 12 – одноосібно, зокрема 1 стаття – у колективній монографії, 3 статті – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття – у закордонному науковому виданні, 2 статті – у науковому фаховому виданні України та ще 8 в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 225 сторінок, з яких основна робота становить 174 сторінки. У роботі наведено 50 таблиць, 26 рисунків та 7 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та завдання дослідження, окреслено об'єкт, предмет, методи та методологію дослідження, обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, визначено їхнє практичне значення, подано інформацію щодо апробації та публікацій результатів проведеного дослідження.

У першому розділі «Теоретичні та методологічні засади розвитку сільських територій» визначено сутність, основні поняття та особливості

розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації; досліджено основні методологічні засади соціально-економічного розвитку сільських територій; досліджено роль соціальної відповідальності аграрних підприємств у формуванні ОТГ.

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил та загальноекономічних відносин сільські території розглянуто як основний складник соціально-економічної територіальної системи, показником розвитку якої головним чином є рівень зрілості різних внутрішньо-системних зв'язків, економічної та соціальної сфери, органів управління.

Проаналізувавши погляди різних учених, автор запропонував основні ознаки, що визначають наявність об'єднаної територіальної громади (Рис.1).

Рис. 1. Основні ознаки, що характеризують наявність об'єднаної територіальної громади

Встановлено, що нині в Україні відбувається незворотній процес пошуку інноваційного шляху для розвитку сільських територій, зокрема реалізації реформи децентралізації, що дасть змогу сформувати самоврядну модель управління сільськими населеними пунктами, де центральним елементом має стати територіальна громада села – об'єднана територіальна громада.

Соціально-економічним показником успішної громади є налагодження відповідальної, взаємної участі всіх учасників у її життєдіяльності. Для будь-якого підприємства, а тим більше аграрного, територіальна громада – це не тільки географічне розташування підприємства. Передусім власник продукує відповідний мікроклімат, осередок діяльності його потенційних інвесторів, працівників та клієнтів. Керівники аграрних підприємств зможуть створити

продуктивний бізнес, якщо будуть інвестувати у розвиток ОТГ, фактично закладаючи фундамент для розвитку бізнесу в майбутньому.

Доведено, що важливим чинником розвитку сільських територій у сучасній реформі децентралізації є реалізація соціальної відповідальності аграрних підприємств. На основі опрацьованих наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених запропоновано авторське визначення соціальної відповідальності аграрних підприємств: особливий вид добровільної діяльності підприємств, який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності і корисності в інтересах територіальної громади.

У другому розділі «**Аналіз функціонування сільських територій в умовах реформи децентралізації**» здійснено моніторинг ресурсного потенціалу розвитку сільських територій, проаналізовано адміністративно-територіальний устрій сільських територій в умовах реформи децентралізації та оцінено рівень та якість життя населення ОТГ.

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та враховуючи впровадження реформи децентралізації передбачено, що в Полтавській області має бути сформована певна модель управління в сільській місцевості, де центральним елементом є громада села.

Станом на 01 січня 2016 р. у регіоні офіційно зареєстровано 25 районів, 21 селище міського типу, 15 селищ, 1805 сіл (що на 22 населені пункти менше, ніж 2005 р.), управління якими здійснює 467 сільських рад.

Чисельність населення області 2016 р. становила 1438,9 тис. осіб (що на 17,2 % менше, ніж 1996 р.) з яких 38 % – сільське населення, 62 % – міське. Економічно активне населення у 2016 році складало 664,3 тис. осіб, з яких 649,1 тис. осіб працездатного віку, чисельність безробітних 80,7 тис. осіб, зокрема працездатного віку – 80,6 тис. осіб.

У Полтавській області використовується 2875 тис. га земель сільськогосподарського призначення, або 77 % від загальної площі землекористування, де зайнято 119,8 тис. осіб. Це аграрний регіон, що має унікальне географічне розташування, високий природний, рекреаційний, кліматичний, соціальний, культурний і економічний потенціал для розвитку та знаходиться на перетині стратегічно важливих транспортних сполучень. У ньому основу робочої сили становлять мешканці сільської місцевості.

Чисельність сільського населення постійно зменшується, а кількість установ, що їх обслуговують (сільські та селищні ради), лишається незмінною. Показники середньої людності сільського поселення 2016 р. зменшилися на 12,08 % у порівнянні з 2005 р. і становлять 303 особи. Відповідно – зменшилася і кількість населення на 1 район: у 2016 р. 22128 осіб, що майже на 14 % нижче, ніж 2005 р. Таку саму тенденцію ми спостерігаємо і з показниками середньої кількості сільських жителів на одну сільську раду: з 1364 особи 2005 р. до 1172 осіб у 2016 р., що майже на 14 % нижче показників 2005 р.

Встановлено, що сільська рада, яка обслуговує в середньому близько 300 осіб, не зможе утримувати та фінансувати у належному стані об'єкти соціальної інфраструктури: дитячі садки, школи, амбулаторії тощо.

Станом на 01.01.2016 р. у Полтавській області внаслідок упровадження реформи децентралізації створено 12 ОТГ, до складу яких увійшли 44 місцевих ради, 179 населених пункти, де проживає 85,2 тис. осіб, що складає 5,9 % загальної чисельності області. Для порівняння: в Україні створено 159 ОТГ, до складу яких увійшли 794 місцевих ради, 2015 населених пункти, де відповідно до рішення ЦВК від 25.10.2015 р. відбулися перші вибори голів та депутатів.

Визначити лідера у впровадженні реформи децентралізації складно, оскільки для аналізу беруться різні показники. Якщо порівнювати області за кількістю місцевих рад, що увійшли до ОТГ, то найбільша їхня кількість – 213 знаходиться у Хмельницькій області, яка є лідером і за кількістю населених пунктів, що об'єдналися, – 490 од. Площа, яку займають ОТГ Хмельниччини, – 7414 км², найчисельнішими, що увійшли до ОТГ, – 297 тис. осіб теж у Хмельницькій області. Загальна площа ОТГ в Україні становить 35807 км². Найбільше ОТГ створено та зареєстровано в Тернопільській області – 26, у Хмельницькій – 22, по 15 у Дніпропетровській та Львівській областях, п'ятірку лідерів замикає Полтавська область – 12 ОТГ, далі Чернівецька – 10, Житомирська – 9, Одеська – 8, Запорізька – 6, у Волинській, Рівненській та Чернігівській областях створено по 5 ОТГ. Найменша кількість створених та зареєстрованих ОТГ – по 3 у Донецькій, Івано-Франківській та Черкаській областях, лише по 2 ОТГ у Вінницькій, Закарпатській, Кіровоградській та Луганській областях, а в Київській, Миколаївській, Сумській і Херсонській областях по 1 ОТГ. Жодної ОТГ станом на 01.01.2016 р. не створено лише в Харківській області.

Загальну характеристику об'єднаних територіальних громад Полтавської області наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Характеристика об'єднаних територіальних громад
Полтавської області, станом на 01 січня 2016 року**

№ з/п	Назва ОТГ	Кількість місцевих рад, що увійшли до ОТГ	Кількість населених пунктів, од.	Площа громади, км ²	Чисельність населення ОТГ станом на 01.01.2016, тис. осіб	Серед них	
						міське населення, осіб	сільське населення, осіб
1	Білоцерківська	4	18	200	3855	х	3855
2	Глобинська	6	23	352,5	15337	9820	5517
3	Клепачівська	3	12	126,8	2852	х	2852
4	Недогарківська	2	5	127,2	3571	х	3571
5	Омельницька	4	20	152	5092	х	5092
6	Пирятинська	2	10	97,6	17375	15882	1493
7	Піщанська	2	7	78	6546	х	6546
8	Покровсько-Багачанська	3	7	121,1	2675	х	2675
9	Пришибська	2	5	91,9	1986	х	1986
10	Семенівський	2	4	63,1	7412	6264	1148
11	Червонознам'янська	2	5	82,7	4529	х	4529
12	Шишацька	12	63	608	15223	4541	10682
Усього		44	179	2100,9	86453	36507	49946

Новостворені громади мають змогу створювати економічні, юридичні, соціальні, побутові та психологічні умови для своїх мешканців, шукаючи шляхи для свого розвитку, об'єднуючи зусилля представників влади, місцевих «еліт», бізнесу та міжнародних інвесторів та донорів.

У дослідженні доведено, що одним із показників оцінки потенціалу соціально-економічного розвитку сільських територій є кількість проектів, залучених в рамках надання міжнародної технічної допомоги, що всебічно сприяє отриманню знань, навичок та вмінь у відповідних сферах діяльності, що зазвичай спрямовані на соціально-економічний розвиток відповідної сільської території і малих міст. Кількість таких проектів у Полтавській області станом на 01 січня 2016 року – 17. Вони спрямовані на енергозбереження, енергоефективність, розвиток соціальної інфраструктури, житлово-комунального господарства та адміністрування, освіти і науки, утилізацію відходів, підтримку та допомогу вимушеним переселенцям.

Оцінка місцевого розвитку, орієнтованого на громаду, сільських жителів, формується на основі соціологічного дослідження та створення графічної моделі (рис.2), яка включає показники впровадження проектів громад: організаційний розвиток громади (15,4 бали), якість життя членів громади (12,9 балів), упровадження проектів громадою (17,9 балів), сталість громади (19,0 балів) та спільне планування (16,6 балів).

Рис. 2. Оцінка показників розвитку громади сільської місцевості с. Михайлики Шишацької ОТГ

Наведені показники свідчать про недосконалість розвитку досліджуваної громади, про низький рівень участі сільського населення у її життєдіяльності. Жителі с. Михайлики дали низьку оцінку рівню та якості життя (наданню

медичних та освітніх послуг, ситуації з водопостачанням, стану природного довкілля та заходам з енергозбереження).

У роботі використано SWOT-аналіз та визначено потенційні можливості розвитку сільських територій досліджуваного регіону щодо збільшення притоку інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрації бюджетів та зменшення їхніх продуктивних витрат, раціонального використання природних ресурсів, активізації зеленого та етнотуризму, виробництва органічної продукції.

У третьому розділі «Шляхи удосконалення розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації» запропоновано напрями підвищення економічної спроможності ОТГ, окреслено перспективи їхнього соціально-економічного розвитку в умовах реформи децентралізації та запропоновано нові напрями реалізації соціальної відповідальності аграрних підприємств, що функціонують на території ОТГ.

Втрати економічного потенціалу України протягом років її незалежності, передусім аграрного виробництва, були обумовлені відсутністю відновлюючої мети та ідеї системного реформування економічних регуляторів, відсутністю оптимальної методології реформування економіки. Інновації не були орієнтовані на сталий розвиток суспільства, ґрунтованого на взаємозв'язку економічної та соціальної систем.

За відсутності чітко сформованого плану соціально-економічного розвитку ОТГ та зниження рівня життя в сільській місцевості необхідним є впровадження дієвих механізмів, здатних за короткий період часу і при відносно невеликих інвестиціях позитивно вплинути на складну ситуацію, яка склалася щодо розвитку сільських територій.

Розроблено та обґрунтовано напрями розвитку тісної партнерської взаємодії «місцева громада – аграрна освіта – аграрні підприємства – місцева влада», наведені на рис.3.

Рис. 3. Схема забезпечення соціально-економічного розвитку Шишацької ОТГ

Узагальнивши досвід реалізації Міжнародних проектів технічної допомоги, реалізованих на території Полтавської області протягом досліджуваного періоду, у роботі запропоновано комплексний методологічний підхід до розвитку сільських територій за принципом «знизу догори», відповідно до якого соціально-економічний розвиток сільських територій буде «орієнтований на громаду», головна мета якого – ефективність та економічність децентралізованого підходу в досягненні визначених соціально-економічних цілей.

Реалізація проектів спільної участі дає змогу використати можливості агропромислового комплексу і стабілізувати ситуацію як в економічній, так і в соціальній сфері ОТГ. Для цього необхідна підтримка з боку органів місцевого самоврядування та вмотивованість місцевих жителів, представників місцевих аграрних підприємств, оскільки кожен з названих суб'єктів є значущим.

Головною метою створення фонду «Підтримка ініціатив громади», який ми пропонуємо реалізувати протягом 2019–2020 рр., є формування сприятливого середовища для забезпечення довготривалого соціально-економічного та громадянського розвитку на місцевому рівні шляхом підтримки місцевого самоврядування та активізації ініціатив громади, що сприятиме демократичному розвитку, досягненню поставлених цілей та вирішенню нагальних питань.

Проект передбачає підтримку сільських старостатів у напрямі самоорганізації, розбудові їхнього потенціалу та впровадженні невеликих за обсягом громадських ініціатив (мікро-проектів) у таких пріоритетних сферах: охорона здоров'я (підтримка мережі фельдшерсько-акушерських пунктів); збереження навколишнього природного середовища (утилізація відходів, знешкодження запасів пестицидів тощо); енергозберігаючі заходи, збільшення використання відновних джерел енергії тощо); комунальне водопостачання (ремонт та будівництво систем водопостачання та водовідведення), економічний розвиток.

Бажаних результатів можна досягти, якщо виконувати поставлені завдання в межах своїх повноважень, можливостей і внесків та відповідно до укладених домовленостей між учасниками співпраці.

За результатами аналізу діяльності аграрних підприємств, що працюють на території Шишацької ОТГ у напрямі соціальної відповідальності, у роботі наведено основні рівні її реалізації: відповідальність перед найманими працівниками, перед суспільством та перед місцевою громадою.

У дослідженні запропоновано 4 варіанти короткострокових стратегій розвитку сільських територій ОТГ: базова, довгострокова затримка, прискорений розвиток та реальний варіант розвитку. Названі стратегії базуються на використанні «лінії тренду» шляхом визначення розміру залучених інвестицій.

На основі моніторингу громадської думки серед мешканців ОТГ визначено основні стратегічні цілі розвитку на 2019 р.: стійке економічне зростання ОТГ, висока якість життя людини, збереження та розвиток сільської території.

Оскільки пріоритетним є стійке економічне зростання мешканців ОТГ, у роботі запропоновано реалізацію кількох проектів, зокрема створення БСОК для мешканців ОТГ, показники економічної ефективності якого наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

**Економічна ефективність діяльності багатofункціонального
сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у
Шишацькій об'єднаній територіальній громаді**

Назва послуги	Вартість кооперативної послуги, грн/га	Ринкова вартість послуги, грн/га	Економія вартості послуги, грн/га	Відношення ринкової вартості до кооперативної, %
Оранка	1198,4	2000	801,6	166,89
Дискування	711,5	1500	788,5	210,82
Оприскування	1056,1	1500	443,9	142,03
Посадка картоплі, буряків, інших овочів	992,7	3000	2007,3	302,21
Збирання	1112,5	3000	1887,5	269,66
Косіння трав	1299,5	1400	100,5	107,73
Збирання трав	1042,5	1500	457,5	143,88
Збирання буряків	1642,8	3000	1357,2	182,62

Створення запропонованого БСОК дасть змогу учасникам проекту отримати реальну економічну вигоду, зокрема зекономити на всіх видах наданих послуг.

Обсяг та джерела фінансування створення БСОК наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл фінансування між учасниками проекту

№ з/п	Партнери з виконання проекту	Фінансовий внесок, грн	Частина у фінансуванні, %
1.	Аграрні підприємства	358 750	50,00
2.	Члени БСОК	72 000	10,03
3.	Місцевий бюджет	286 750	39,97
РАЗОМ:		717 500	100,00

Для залучення молодих фахівців до подальшого соціально-економічного розвитку сільських територій запропоновано здійснювати конкурсний відбір здобувачів вищої освіти в отриманні першого робочого місця за мотиваційними факторами та реалізацією права на академічну внутрішню мобільність студентів аграрних закладів вищої освіти.

У такий спосіб, починаючи з 01 вересня 2015 року, здобувачі вищої освіти аграрних навчальних закладів повноцінно користуються правом на академічну мобільність у межах України. Механізм співпраці буде виглядати так: на конкурсній основі відбувається відбір здобувачів вищої освіти, охочих взяти участь у цьому проекті та поїхати навчатися в будь-який аграрний ЗВО України (відповідно до напрямку підготовки здобувача вищої освіти та

наявних науково-освітніх лабораторій). Аграрні підприємства фінансують їхнє перебування під час навчання, виплачуючи соціальну премію, а по поверненню здобувач вищої освіти закріплює отримані знання під час оплачуваного шестимісячного стажування на цьому підприємстві.

У такий спосіб ми досягнемо кількох цілей, зокрема здобувачі вищої освіти матимуть можливість:

- подорожувати, знайомитися з культурою та традиціями різних регіонів України;
- знайомитися із провідними лабораторіями закладів вищої освіти України відповідно до обраного фаху;
- отримати гарантоване оплачуване місце для стажування;
- отримати преміювання, що дасть змогу відшкодувати витрати за час проходження стажування;
- отримати гарантоване робоче місце по закінченню навчання.

Перелік основних мотиваційних факторів для реалізації Проекту «Внутрішня мобільність студентів аграрних ЗВО України» на 2019 – 2020 рр. для аграрних підприємств:

- можливість отримати молодого та вмотивованого працівника;
- забезпечення кадрового потенціалу для пошуку персоналу відповідної кваліфікації;
- отримання прямого доступу до здобувачів вищої освіти єдиного в Полтавській області аграрного закладу вищої освіти;
- отримання можливості запропонувати власні критерії для попереднього відбору учасників (рівень знання іноземної мови, програмного забезпечення тощо);
- можливість формування колективу різнопрофільних молодих, прогресивних та висококваліфікованих працівників за короткий період часу.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено, що розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації – це поєднання суспільних, економічних, виробничо-господарських, політичних, екологічних, природних показників, ключова структурна одиниця функціонування держави. Поряд із цим соціально-економічний розвиток сільських територій є провідним складником розвитку України, визначальною метою якого є забезпечення рівності між економічним, соціальним чинниками, наданням послуг і підвищенням стандартів життя, економічною ефективністю та довгостроковим менеджментом та управлінням. Визначено основні ознаки наявності ОТГ: соціальна взаємодія; місце, територія простір у визначених межах; почуття спільноти та спільності людей. Це формує почуття співучасті у подіях, відповідальність перед громадою, колегіальні для всіх норми діяння, взаємодію всіх учасників та продукує певний мікроклімат для потенційних інвесторів та працівників.

2. Запропоновано дефініцію поняття «соціальна відповідальність аграрних підприємств» – особливий вид добровільної діяльності підприємств,

який формується внаслідок відповідних економічних, екологічних та соціальних зобов'язань, спрямованих на підвищення загальної ефективності й корисності в інтересах територіальної громади. Упровадження дієвого механізму соціальної відповідальності аграрних підприємств – один із ключових складників розвитку сільських територій, головним завданням якого має бути підтримка місцевих ініціатив шляхом співфінансування проектів, підвищення рівня якості життя населення сільських територій.

3. Один із шляхів розвитку товарного виробництва у господарствах населення, підвищення рівня їхніх доходів, подальшого формування розвитку об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості вбачаємо в організації діяльності БСОК для надання технологічних послуг сільським домогосподарствам. Реалізація цього проекту дасть змогу членами кооперативу сформувати витрати на послуги, які не перевищують собівартості, зменшити їх на оптовій закупівлі засобів захисту рослин, додатково залучити зовнішні фінансові інвестиції, забезпечити стійкий розвиток та підвищити рівень життя населення.

4. Визначено потенційні можливості розвитку сільських територій Шишацького району у напрямі збільшення інвестицій, прискорення темпів функціонування малого та середнього підприємництва, зростання рівня зайнятості сільського населення, концентрації бюджетів та зменшення їхніх продуктивних витрат, активізації зеленого та етнотуризму, виробництва органічної продукції та сформовано короткостроковий план соціально-економічного розвитку ОТГ.

5. Встановлено, що швидке та ефективне розв'язання нагальних потреб сільського населення і як наслідок розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації неможливий, якщо використовувати стандартний підхід «згори донизу». На противагу йому запропоновано використання підходу, «орієнтованого на громаду», суть якого полягає в ефективності та економічності децентралізованого підходу в досягненні визначених цілей. Це уможливіть залучення мешканців, умотивує їх до навчання, розвитку та найголовніше – сприятиме консолідації їхніх зусиль та зробить можливим особистий внесок у розвиток тих територій, де вони проживають.

6. Удосконалено методичний підхід щодо визначення розміру залучення інвестицій для соціально-економічного розвитку ОТГ. На відміну від існуючих, запропонований підхід передбачає використання «лінії тренду» на короткостроковий період і враховує чотири варіанти стратегій: базова, довгострокова затримка, прискорений розвиток та реальний варіант розвитку. Це має стати інноваційним, перспективним та абсолютно реальним мотиватором фінансування проектів розвитку ОТГ.

7. Реалізація проекту «Внутрішня мобільність студентів аграрних ЗВО України» дає суттєву можливість аграрним підприємствам регіону залучати молодих, прогресивних, висококваліфікованих фахівців до соціально-економічного розвитку сільських територій обраної сільської місцевості.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у монографіях:

1. Бардіна Т. О. Адміністративно-територіальний устрій Полтавської області в умовах реформи децентралізації / Колективна монографія / [Ю.М. Сафонов, І. А. Маркіна, В. І. Аранчій та ін.]. – Полтава: «Сімон», 2017. – 728 с. – (Менеджмент ХХІ століття: глобалізаційні виклики).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Бардіна Т. О. Європейський досвід обґрунтування програм соціально-економічного розвитку сільських територій // Інноваційна економіка. 2014. № 5 (54). С. 169–173. (Index Copernicus, РИНЦ)

3. Бардіна Т. О. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як невід’ємна складова розвитку сільських територій // Науковий вісник Херсонського державного університету: економічні науки. 2017. № 27 (1). С. 127–130. (Index Copernicus)

4. Бардіна Т. О. Перспективи соціально-економічного розвитку Шишацької об’єднаної територіальної громади з урахування соціальної відповідальності аграрних підприємств // Науково-практичний журнал «Агросвіт». 2017. № 18. С. 76–79. (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar)

Статті у наукових фахових виданнях України:

5. Бардіна Т. О. Визначення перспективних напрямів розвитку сільських територій з урахуванням аналізу сильних сторін Полтавської області // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: економічні науки. 2016. № 2 (13). С. 231–236.

6. Бардіна Т.О., Ткаченко Ю.В. Сталий розвиток громад на засадах глобального партнерства: оцінка результатів III Фази проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» // Науковий вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: економіка і менеджмент. 2017. Випуск 8 (73). С. 263–268.

Статті в закордонних наукових виданнях:

7. Bardina T. Ways to improve social responsibility of the agrarian enterprises operating in the joint territorial communities // Modern Science. 2017. № 5. P. 7–13.

Тези наукових доповідей:

8. Бардіна Т. О. Екологічний напрям розвитку сільських територій / Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: Глобальні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції: тези доповіді. Полтава, 2013. С. 25–27.

9. Бардіна Т. О. Організаційно-економічний механізм залучення аграрних підприємств до соціальної діяльності у сільській місцевості // Науковий Форум з питань сталого розвитку ЧДТУ: тези доповіді. Черкаси, 2013. С. 53–57.

10. Бардіна Т.О. Роль місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку сільських територій // Організаційно-економічний та правовий механізм функціонування аграрного сектору економіки України: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція: тези доповіді. Полтава, 2014. С.10–13.

11. Бардіна Т. О. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як напрям покращення соціально-економічного розвитку сільських територій // Бізнес-адміністрування в агропромисловому комплексі: напрями, проблеми, перспективи: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: тези доповіді. Полтава, 2014. С.10–12.

12. Бардіна Т. О. Особливості формування громадянського суспільства і становлення державно-приватного партнерства у аграрному секторі // Наукова дискусія: актуальні питання та перспективи розвитку економіки: Міжнародна науково-практична конференція для студентів, аспірантів та молодих учених, м. Київ: тези доповіді. Київ, 2015. С.84–85.

13. Бардіна Т. О. Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах/ Економіка, підприємництво та бізнес-культура: трансформації в умовах розвитку інновацій: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: м. Херсон: тези доповіді. Херсон, 2015. С. 152–153.

14. Бардіна Т. О. Співпраця з міжнародними проектами, як один із механізмів вирішення проблем розвитку сільських територій / Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти: Міжнародна науково-практична конференція м. Дніпропетровськ: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2015. С. 101–102.

15. Бардіна Т. О. Потенційні можливості соціально-економічного розвитку сільських територій Полтавської області / Збірник наукових праць та тез наукових доповідей за Матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції 06–08 травня 2017 року. Київ, 2017. 537 с. (НДІСР). (Наукові розробки, передові технології, інновації).

АНОТАЦІЯ

Бардіна Т. О. Розвиток сільських територій в умовах реформи децентралізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством – Полтавська державна аграрна академія, Полтава, 2018.

Дисертація присвячена визначенню теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій задля розвитку сільських територій в умовах реформи децентралізації, що спрямовані на підвищення якості та рівня життя населення. У роботі визначено сутність, основні поняття та особливості розвитку сільських територій. Визначено роль соціальної відповідальності аграрних підприємств у формуванні та розвитку ОТГ, запропоновано характерні ознаки наявності об'єднаних територіальних громад за відповідними напрями. Визначено основні принципи, за якими функціонують об'єднані територіальні громади.

Проаналізовано ресурсний потенціал Полтавської області, адміністративно-територіальний устрій Полтавської області в умовах реформи децентралізації та проведено оцінку рівня та якості життя населення об'єднаних територіальних громад.

У роботі визначено основні шляхи розвитку сільських територій, а саме визначено напрями забезпечення економічної спроможності ОТГ, розмір залучення інвестицій, спрямованих на їх розвиток та обґрунтовано рівні реалізації соціальної відповідальності аграрних підприємств, що функціонують на досліджуваній території.

Ключові слова: сільські території, децентралізація, соціальна відповідальність підприємства, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, план розвитку громади, внутрішня мобільність, аграрна освіта, домогосподарства.

АННОТАЦІЯ

Бардина Т.О. Развитие сельских территорий в условиях реформы децентрализации. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук (доктора философии) по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством – Полтавская государственная аграрная академия, Полтава, 2018.

Диссертация посвящена определению теоретических основ и разработке практических рекомендаций для развития сельских территорий в условиях реформы децентрализации, направленных на повышение качества и уровня жизни населения. В работе определена сущность, основные понятия и особенности развития сельских территорий. Определена роль социальной ответственности аграрных предприятий в формировании объединенных территориальных общин, предложена классификация основных признаков наличия объединенных территориальных общин по соответствующим направлениям. Определены основные принципы, по которым функционируют объединенные территориальные общины.

Проанализированы ресурсный потенциал развития Полтавской области, административно-территориальное устройство Полтавской области в условиях реформы децентрализации и проведена оценка уровня и качества жизни населения объединенных территориальных общин.

В работе определены основные пути совершенствования развития сельских территорий, а именно определены направления развития экономической состоятельности ОТГ, размер привлечения инвестиций, направленных на их развитие и обоснованно уровень реализации социальной ответственности аграрных предприятий, функционирующих на исследуемой территории.

Ключевые слова: сельские территории, децентрализация, социальная ответственность предприятия, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, план развития общины, внутренняя мобильность, аграрное образование, домохозяйства.

ABSTRACT

Bardina T.O. Development of rural areas in the context of the decentralization reform. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of a candidate of economic sciences (doctor of philosophy) in specialty 08.00.03 – Economics and national economy management – Poltava State Agrarian Academy, Poltava, 2018.

The dissertation is concerned with defining the theoretical basics and developing of practical recommendations for the rural development in the context of the decentralization reform, which are aimed to improve the population living quality and standard in the context of the decentralization reform.

In the study the role of the agrarian enterprises' social responsibility in the formation of the united territorial communities is identified. On the basis of the study, the author's interpretation of the notion of "agrarian enterprises' social responsibility" is provided, which as opposed to the existing ones, defines it as a special type of the enterprises voluntary activity which is formed as a result of the relevant economic, environmental and social obligations aimed at increasing the overall efficiency and the utility in the interests of the united territorial community.

The dissertation provides the classification of the main features of the united territorial communities' availability in the following lines: social interaction; place, territory, space within defined limits; a sense of community and commonality of people which forms a sense of complicity in the events, responsibility to the community, collective norms of the act, all the participants' cooperation and produces a certain microclimate for the potential investors, employees and customers. The basic principles on which the united territorial communities function are outlined.

The author analyzes the resource potential of the development of Poltava region which has a unique geographical position, it is located at the intersection of the strategically important transport connections, it has an excellent natural, recreational, climatic, social, cultural and economic potential, which determines the perspective directions for the development of rural areas.

The results of the united territorial communities' participation in the implementation of the logistical assistance projects, aimed at governance and society development, municipal development, health care, decentralization reform support, rural development, energy saving and energy efficiency, social infrastructure and housing policy, education and science administration, waste management, internally displaced people support and assistance, economic development, are analyzed.

The results of the administrative and territorial reform implementation are analyzed in the study, and it is proposed to change the use of the "bottom-up" standard approach to the use of the "community-oriented" one, which is based on the efficiency and cost-effectiveness of a decentralized approach to achieving the defined goals. The author explores an estimation of the level and quality of life of the united territorial communities' population. The main priority goals for a short-term planning of the UTC's socio-economic development are identified and justified. The prospective levels of the realization of social responsibility of agrarian enterprises functioning on the territory of UTC are substantiated.

The study identifies the main problems of the rural development, including: the income level of the rural population, the structure of the types of economic activity within the rural areas, the efficiency of the agriculture, the rural residents provision with the objects of industrial and social infrastructure, and the practical ways of their solution are offered. Namely, suggestions on the organization of the activity of a multifunctional agricultural service cooperative in the territory of the united territorial communities, which should provide technological, technical and marketing services to the rural households, are offered.

The study outlines the size of investment attraction for the socio-economic development of the united territorial communities. It is proved that the real social and economic development of the UTC's rural areas is only possible if the mechanism of "local community – agrarian education – agrarian enterprises – local authorities" is functioning equivalently.

Key words: rural areas, decentralization, enterprise social responsibility, agricultural service cooperative, community development plan, internal mobility, agrarian education, households.

Підписано до друку 13.06.2018 р. Замовлення № 39. Папір офсетний.
Друк різнографія. Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 1,5.
Гарнітура Times New Roman Cyt. Тираж 100.

Редакційно-видавничий відділ Полтавської державної аграрної академії.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2174 від 26.04.2005 р.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Г. Сковороди, 1/3.